

Geliş Tarihi:

28.06.2022

Kabul Tarihi:

08.09.2023

Yayımlanma Tarihi:

29.09.2023

Kaynakça Gösterimi: Sağlam, D., & Atmaca, T. (2023). Yoksulluk kültürünün öğrencilerin eğitim yaşantılarına ve gelişim alanlarına yansımalarının incelenmesi (Annelerin deneyimleri). *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(47), 764-788. doi:10.46928/iticusbe.1136832

YOKSULLUK KÜLTÜRÜNÜN ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM YAŞANTILARINA VE GELİŞİM ALANLARINA YANSIMALARININ İNCELENMESİ (ANNELERİN DENEYİMLERİ)

Araştırma

Döndü Sağlam

Millî Eğitim Bakanlığı

dndslm67@gmail.com

Taner Atmaca

Sorumlu Yazar (Correspondence)

Düzce Üniversitesi

taneratmaca@duzce.edu.tr

Döndü Sağlam: Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Zonguldak-Çaycuma Şehit Astsubay Salim Uçar İlkokulu'nda müdür yardımcısı olarak görev yapmaktadır. 2022 yılında Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi bilim dalından yüksek lisans derecesiyle mezun olmuştur.

Taner Atmaca: Düzce Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Yönetimi ve Denetimi ana bilim dalında doçenttir. Doktora derecesini 2019 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi bilim dalından almıştır. Eğitimde eşitsizlikler, yoksulluk, kültürel sermaye gibi eğitimin temel sosyolojik meseleleri üzerine çalışmaktadır.

YOKSULLUK KÜLTÜRÜNÜN ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM YAŞANTILARINA VE GELİŞİM ALANLARINA YANSIMALARININ İNCELENMESİ (ANNELERİN DENEYİMLERİ)¹

Döndü Sağlam
dndslm67@gmail.com
Taner Atmaca
taneratmaca@duzce.edu.tr

Özet

Amaç: Bu araştırmanın amacı kadınların yaşadığı derin yoksulluğa bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk kültürünün çocuklarının akademik çalışmalarına, eğitim yaşantılarına ve bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimlerine etkisini annelerin deneyimlerine göre ortaya çıkartabilmektir.

Yöntem: Bu çalışmada nitel araştırma geleneği içerisinde yer alan fenomenoloji modelinden yararlanılmıştır. Araştırmada benzeşik örnekleme tekniği ile gönüllü ve aynı zamanda Türkiye şartlarına göre yoksulluğu deneyimleyen 10 anne ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada yorumlayıcı fenomenoloji tekniği analiz için kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırmanın bulgular kadınların yoksulluğu oldukça derin şekilde deneyimlediğini göstermektedir. Yoksulluk kadınların aile içi yaşantılarında kendilerini çaresiz, yetersiz ve eli-kolu bağlı hissetmelerine yol açmakta ve içinde buldukları durumdan kaynaklı çocuklarına yeterli desteği sunamamaktadır. Yoksulluğa zamanla alışan, kanaatkarca kabul gösteren kadınların yoksulluk kültürünün özelliklerini yansıttığı da görülmektedir. Yoksulluk aynı zamanda hem kadınlar hem de çocuklar için dışlayıcı bir etkiye de sahip olabilmektedir. Çocukların akademik yaşantısını ve başarısını belirleyen önemli bir dışsal faktör olduğu kadar aynı zamanda özgüven, sebat, azim, başarıya tutkusu, arkadaş ilişkisi, kendiyle barışık olma gibi çeşitli gelişim alanlarını da etkileyen bir faktördür. İçselleştirilen yoksulluk kültürü ise çocukların zaman zaman eğitimden umudu kesmelerine yol açmaktadır.

Özgünlük: Yoksulluk kültürü ve eğitim arasındaki bağı irdeleyen çok az sayıda çalışma olduğu için bu araştırmanın özgün olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk kültürü, Eğitim, Başarı

JEL Sınıflandırması: I20

---

¹ İlk yazarın makaleyle aynı isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

EXAMINATION OF THE REFLECTIONS OF POVERTY CULTURE ON THE STUDENTS' EDUCATION LIVES AND DEVELOPMENT AREAS (MOTHERS' EXPERIENCES)

Abstract

Purpose: This research aims to reveal the effects of the poverty culture, which emerged due to the deep poverty experienced by women, on the academic studies, educational experiences, and cognitive, affective, and social developments of their children, according to the experiences of the mothers.

Method: In this study, the phenomenology model, which is in the tradition of qualitative research, was used. In the research, in-depth interviews were conducted with 10 mothers who were volunteers and also experienced poverty according to the conditions of Turkey, using the homogeneous sampling technique. The interpretive phenomenology technique was used for analysis in the study.

Findings: The findings of the study show that women experience poverty quite deeply. Poverty causes women to feel helpless, inadequate, and tied up in their family life and cannot provide adequate support to their children due to the situation they are in. It is also seen that women who get used to poverty over time and who accept it graciously reflect the characteristics of the culture of poverty. Poverty can also have an exclusionary effect on both women and children. It's an important external factor that determines the academic success of children, as well as a factor that affects various development areas such as self-confidence, persistence, perseverance, passion for success, friendship, and self-confidence. A culture of poverty causes children to give up hope in education from time to time.

Originality: Since there are very few studies examining the link between poverty culture and education, this research is considered to be original.

Keywords: Poverty Culture, Education, Achievement

JEL Classification: I20

GİRİŞ

Yoksulluk, toplumsal yaşamda tüm imkânlardan mahrum olma durumu (Bauman, 1999), derinleşen eşitsizlik, maddi sefalet, açlık, hastalık, soğuktan donma gibi tehlikelerin yanında özgüvenlerine yönelik duygusal şiddetle karşı karşıya bulunma (Erdoğan, 2019), insanların yaşamlarını sürdürebilmesi için gerekli temel ihtiyaçları karşılamada düştükleri acizlik halidir (Taş ve Özcan, 2012). Yoksulluk kavramı kimi zaman mutlak ve göreceli yoksullukla (Giddens, 2012), kimi zaman eğitim sayesinde kazanılabilecek üretken kimlikle gelirin artırılacağı vurgulandığı kapasite yaklaşımıyla (Sen, 2004) açıklanmıştır. Lewis ise (1966) yoksulluğu, bir şeyin eksikliğinden kaynaklanan mahrumiyet ve düzensizlikten ziyade aile yapısı, kişilerarası ilişkiler, harcama alışkanlıkları, değer sistemleri ve kendine has özellikleri olan bir alt kültürle yani yoksulluk kültürüyle açıklamıştır. Türkoğlu, (1977: 17) maddi imkânsızlıkla köylerini terk edip kent çeperlerinde toplanarak, güçlü bir kültür ve tarih bilincine sahip olmamalarının sonucu egemen kültürden giderek uzaklaşıp ne köylü ne de kentli olabilmiş ve dışlanmış grupların yaşam tarzını benimseyenlerin kültürünü, yoksulluk kültürü kavramıyla ifade etmiştir.

Yoksulların, gelecek yaşam endişeleri için harcadıkları enerji üretkenliklerini düşürmekte, acil ihtiyaçlarını karşılayacak maddi imkânlarının olmamasına bağlı stres ve endişe doğru karar almalarını, yeni bilgi ve beceri edinmelerini engellemektedir (Bektaş vd., 2017; Çalışkan, 2007; Stiglitz, 2015). Gereksinimlerini karşılayamayan ebeveynler çocuklarının sevilme, ilgi ve değer görme ihtiyaçlarını algılayamamakta, kendilerini değersiz, işe yaramaz, kusurlu hissetme eğiliminin karakterle bütünleşip alışkanlığa dönüştüğü çocuklar yetiştirmektedirler (Cüceloğlu, 1997). Yapılan çalışmalarda yoksul bir ailede doğmanın çocukların gelecek yaşam çizgilerini doğrudan etkilediği ve varlıklı ailelerde doğan çocukların mukayese edildiğinde yapabilirliklerini geliştirme hususunda eşit fırsatlara sahip olmadıkları gözlemlenmiş (Müderrişoğlu vd., 2013), ailelerin ekonomik sermayesinin güçlülüğü ve kültürel sermayelerinin büyüklüğü oranında eğitime yatırım yaptıkları açıklanmıştır (Bourdieu, 1995).

Öğrencilerin başarısızlığında, yoksulluk, okul öncesi sözlü ve sözsüz becerilerdeki yetersizlikler, içinde buldukları sosyal sınıfın eğitim düzeyi gibi çok sayıda sosyoekonomik faktörün önemli rolü vardır (Coleman, 1966; Çiftçi, 2014; Martin, 2002). Bazı araştırmalarda sosyoekonomik düzeyi düşük ebeveynlerin çocuklarını yetiştirme, eğitme, sosyalleştirmedeki çabalarının (sevgi, ilgi, sabır), maddi imkânsızlıkların neden olduğu çaresizlik ve sıkıntıların etkisiyle sert ve tutarsız olduğuna dikkat çekilmiştir (Abbak, 2023; Şener ve Ocakçı, 2014; Şengönül, 2013). Literatürde bir ebeveyn olarak yoksul annelerin çocukları için hedeflediği ve dilediği hayata ve eğitim olanaklarına ulaşabilmesine dair çabalarının, düşüncelerinin, ümitlerinin, beklentilerinin yansıtıldığı öznel çalışmalara pek sık rastlanmamıştır. Doğan'ın (2016: 247) "yoksulluğun insanlar ve toplum için ne denli önemli olduğunun test edildiği, gerçek bir sosyoloji laboratuvarı" dediği ailelerde, annelerin yoksulluk kültürünü nasıl deneyimlediklerine, çocuklarını hangi şartlarda doğurup büyüttüklerine ve bu şartların

çocukların eğitim alanlarına nasıl yansıdığına, akademik başarıyı niçin yakalayamadıkları yahut nasıl yakaladıklarına dair anlatıları ışığında yapılacak daha fazla özgün çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı Zonguldak ili Çaycuma ilçesinde yaşayan yoksul annelerin deneyimlerinden hareketle ve yine onların bakış açısıyla, yoksulluk kültürünün öğrencilerin akademik yaşantıları ve gelişim alanları üzerindeki etkilerini betimleyebilmektir. Çalışmanın temel amacı doğrultusunda şekillenmiş alt amaçlar şunlardır:

1. Yoksulluk kadınların gündelik hayatlarına nasıl yansımakata ve ne gibi etkiler oluşturmaktadır?
2. Yoksulluğa rağmen haneler nasıl ayakta tutulmakta, yoksullukla baş etmeyle ilgili ne gibi stratejiler üretmektedirler?
3. Yoksulluk annelerin deneyimlerine göre çocukların eğitimine ve gelecek beklentilerine nasıl yansımaktadır?
4. Yoksulluk kültürünün çocukların bilişsel, duyuşsal, fiziksel iyi oluşları ve akademik başarıları üzerindeki etkileri nasıl deneyimlenmektedir?

KURAMSAL ÇERÇEVE

Yoksul sözcüğü TDK sözlüğünde parasız, yoksuz, varlıksız, varyetsiz, fakir, fukara, geçinmekte çok sıkıntı çeken kimse, toplum veya ülke; yoksulluk ise yoksuzluk, varyetsizlik, sefillik, sefalet, fakirlik, yoksul olma durumuna karşılık gelmektedir (sozluk.gov.tr). Yoksulluğa dair yapılan literatür incelemeleri, kavramın özellikle dünya savaşlarının sonuncusunu müteakiben yoğun bir biçimde araştırıldığını ve tartışıldığını; pek çok yayının, konferansın, seminerin, ulusal veya uluslararası basın, politikaların, kalkınma programlarının yazılı eserlerin baş aktör temalarından olduğunu göstermektedir.

Yoksulluk, mevcut toplumda mutlu bir yaşamı ifade eden imkanların yokluğu, yaşamın sunduklarına ulaşamama ve mevcut hayat standartlarına erişememenin verdiği sıkıntıyla insanın benlik saygısını yitirmesi (Bauman, 1999: 126), yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayamamanın getirdiği acizlik hali (Taş ve Özcan, 2012: 3), derinleşen toplumsal eşitsizlik, maddi sefalet, açlık, hastalık, soğuktan donma gibi tehlikelerin yanında bireylerin özsaygılarına ve özgüvenlerine yönelen duygusal şiddetle karşı karşıya bulunma durumudur (Erdoğan, 2019: 66). Farklı boyutlarda farklı yoksulluk tanımlarının bulunduğunu söyleyen Aktan ve Vural (2002) ise yoksulluğu; maddi mahrumiyet, fiziki zafiyet, dışlanma ve kirli ve düzensiz çevrede yaşama zorunluluğu gibi olgularla anlamlandırmışlardır. İnsan Hakları ve Birleşik Sosyal Haklar Komitesi (2006) sağlıklı bir yaşamın sürdürülmesi için gerekli beslenme, gıda, konut, güvenli içme suyu, sağlıklı bir çevre ve çalışma koşullarına erişim sağlayan kaynaklardan ve tercihlerden yoksunluğu, farklı boyutlardaki haklara da erişiminin kısıtlı olmasını ya da hiç olmamasını yoksulluk olarak tanımlamıştır. Literatürde yoksulluğun ne olduğuna dair açıklamalarda, mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluk olmak üzere iki farklı yaklaşım tercih edilmektedir (Giddens, 2012: 386)

Mutlak yoksulluk ilk defa 1993 yılında Dünya Bankası tarafından, uluslararası alım gücüne göre, günlük bir dolarlık gelirin altında yaşamak zorunda olan bireylerin içinde bulunduğu şartları tanımlayan bir kavram olarak ortaya çıkmış ve zaman içinde ülkeler arası yoksulluk ölçümlerinde kullanılmıştır (Boratav, 2004: 145; Işık, 2022). Başka bir tanımda mutlak yoksulluk, hane halkı ya da bireylerin yaşamlarını sürdürmek için ihtiyaç duydukları asgari düzeydeki temel gıda maddelerinden oluşan sepetin maliyetinin altında geliri olan açlık sınırının altındakilerin durumunu ifade etmektedir (Gürses, 2007; Yardım, 2009). Mutlak yoksulluk sınırı Dünya Bankası tarafından 2015'ten sonra güncellenmiştir. Güncellenen değere göre günlük kazancın asgari 1 Dolar yerine artık 1,90 Dolar'ın altında kalması halinde kişilerin mutlak yoksulluk içinde olduğu varsayılmaktadır (Arabacı, 2019). Göreli yoksulluk kavramı ise temel bazı ihtiyaçları giderdiği halde bireyin içinde bulunduğu toplumsal sınıfın refah düzeyinin gerisinde kalmasını ve arada oluşan farkı ifade etmektedir (Yaşar ve Taşar, 2019). Mutlak ve göreli yoksulluğun yanı sıra bir de daha özelden kadın yoksulluğundan söz etmek mümkündür.

Kadınların, toplumun farklı yapı ve kurumlarında karşı karşıya kaldığı eşitsizliklerin etkisiyle yoksulluğa sürüklendiği ve toplumsal katılımdan ötekileştirildiği pek çok unsur bulunmaktadır. Bunlar bölgesel gelir farklılıkları, işgücü, cinsiyet, eğitim gibi demografik etkenler (Öztürk ve Çetin, 2009) olabileceği gibi kültürel, çevresel, sosyal, mekânsal ve siyasi etkenler de (Azolay, 2019) olabilmektedir. Hane gelirinin düzensiz ve yetersiz olması kadınların, aile bütçesine katkı sağlamak için evde çalışma ve kısmi zamanlı çalışma gibi yöntemlerle iş gücüne katılımını zorunlu kılmaktadır. Mesleki becerilerin gerektirdiği eğitim seviyesinin yetersizliği, erkek egemen aile yapısının getirdiği uysallıkla örtüşen sigortasız uzun çalışma saatleri karşısındaki sessiz kabullenişleri, kadın çalışanların enformel sektörde yoğunlaşmasına neden olurken, kayıt dışı sektör geliştikçe kadın yoksulluğu artmakta ve güvencesiz işleri kabul etmek zorunda kalmaktadır (Şener, 2012).

Yoksulluk beraberinde literatüre göre kendine özgü bir “yoksulluk kültürü” de meydana getirmektedir. Lewis, (1966) çalışmalarında, batı toplumunda kendine özgü yapısı ve gerçekliği olan bir alt kültürü, nesilden nesle aktarılan benzer hayat tarzının somut olarak tasvir edildiği yoksulluk kültürü etiketiyle kullanmıştır. Lewis'e göre yoksulluk kültürü, bir şeyin eksikliğinden kaynaklanan mahrumiyet ve düzensizlik değil, uygulayıcılarının aile yapısı, kişilerarası ilişkiler, harcama alışkanlıkları, değer sistemleri ve zamanı kullanma tarzlarının mühim benzerlikler gösterdiği bir kültürdür. Lewis'e göre yoksulluk kültürünün kendine has belirgin özellikleri şunlardır:

1. Bu kültürde yetişen bireylerde kadercilik, kayıtsızlık, çaresizlik, aşağılık ve bağımlılık gibi duygular çok güçlüdür.
2. Erkeğin üstünlüğü yaygın bir kabul görür ve erkekler arasında maçoluk oldukça güçlü bir duygudur.
3. Çok az tarih bilinci ve bakış açısına sahip bu insanların, bildiklerinin yalnızca kendi hayat tarzları ve mahalleleriyle sınırlı olması taşralı ve yerellik özellikleriyle açıklanabilir.

4. Yaşadıkları problemlerin, farklı yerlerde onlarla aynı problemleri yaşayanlarıkiyle benzerliğini kavrayabilecek bilgi, öngörü ve ideolojik fikirleri yoktur.

Türkiye’de yoksulluk kültürü ve kent yaşamının yoksulluk olgusuna bakış açısını yansıtan, ilk araştırmanın da Türkdoğan tarafından yapıldığı görülmüştür. Türkdoğan araştırmasını, 1973 yılında Doğu Anadolu’nun en büyük gecekondu alanlarının bulunduğu Erzurum gecekondualarında gerçekleştirmiştir. Türkdoğan’a (1977:17) göre yoksulluk kültürünü en fazla benimseyenler çok hızlı gelişmelerin olduğu toplumdaki alt tabaka halkıdır. Türkdoğan (1977) çeşitli nedenlerle köylerini terk eden insanların yoksul çevrelerde, kentlerin izbe yerlerinde toplandıklarını, bir süre sonra köylülük özelliklerini yitirdikleri böyle bir geçiş dönemindeyken, aynı zamanda evrensel kültürü temsil eden kentli kültürünün de dışına itildiklerini öne sürmüştür. Hatta bu insanların köklü bir kültür ve tarih bilincine sahip olmamalarından ötürü kent kültürünün omuzunda bir kambur gibi durdukları, egemen kültürden giderek uzaklaştıklarını iddia etmiştir. Dolayısıyla bu insanlar, Freire’nin de (1991: 37) vurguladığı gibi hem kendilerini hem görüntülerini içselleştirerek ezmekte, bu durumlarıyla ilgili farkındalık geliştirememiş olmalarından mütevellit, içinde buldukları vaziyete karşı gösterdikleri kadere razı olma tavrıyla değişim ve sorgulama güdülerini de yenilgiye uğratmaktadırlar.

Yoksulluk ve ona bağlı olarak ortaya çıkan kültür beraberinde pek çok etki meydana getirmektedir. Şüphesiz ki yoksulluğun ve yoksulluk kültürünün ortaya çıkardığı etkilerden en çok da çocuklar olumsuz deneyim yaşamaktadır. Çocukların sosyal, akademik ve duygusal gelişmelerinin yanı sıra çeşitli beceri ve yaratıcılıklarının güçlenmesinde yoksulluk bir engel oluşturabilmektedir. Gelir düzeyi yüksek aileler çocuklarına zengin öğrenme çevreleri sunabilmekte, nitelikli eğitim veren okullara ya da kolejlere göndermekte, farklı kaynaklardan bilgi edinme imkânları sunmaktadır. Ayrıca teknik ve kültürün değişik dallarında yapılan sohbetlerden, yapı, yeterli sayıda kitabın ve düzenli kitap okuma alışkanlığından mahrum olan yoksul hanelerdeki öğrenciler ise, erken çocukluk döneminde başlayan öğrenme isteği ve disiplini gibi akademik becerilere kavuşma imkânlarından yoksun olmak durumunda kalmaktadırlar (Atmaca, 2019). Ailenin gelir durumuyla çocukların fiziksel ve psikolojik olarak sağlıklı yetişmesi arasında bir ilişki olduğunu söyleyen Mayer (1997), yüksek ebeveyn gelirin çocukların eğitimlerini de nitelikli hale getirdiğini belirtmektedir.

Yoksulluk, ekonomik bakımdan kısıtlı kaynaklara sahip ailelerin yaşam şartlarını etkileyen karmaşık bir sosyal olgu olarak kabul edilmektedir. Bu olgu, ailelerin günlük yaşam biçimlerini, sosyal ilişkilerini ve değer sistemlerini etkileyebilmektedir (Kurnaz, 2007). Bu nedenle, yoksulluk kültürünün, çocukların eğitim deneyimlerine ve gelişim alanlarına olan etkisi oldukça karmaşık ve çok yönlüdür. Yoksulluk kültürü, çocukların erken çocukluk dönemlerinden itibaren sağlıklarını (Hatun vd., 2003) ve öğrenme deneyimlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Öztürk, 2019). Yoksul ailelerin sınırlı ekonomik kaynakları, çocukların bu dönemde nitelikli eğitim materyallerine ve oyun malzemelerine erişimini kısıtlayabilir. Bu, çocukların bilişsel gelişimini etkileyebilir, çünkü erken çocukluk dönemlerindeki deneyimler, zekâ gelişiminde belirleyici bir rol oynamaktadır (Yiğit vd.,

2018). Ek olarak, yoksulluk kültürü, çocukların okula hazırlık süreçlerini etkileyebilmektedir. Yoksul ailelerin birçoğu, çocuklarını okul öncesi eğitim programlarına katılmaya ve okuma alışkanlığı kazanmaya yönelik fırsatlara sahip olamayabilir. Bu, çocukların okula başladıklarında akademik açıdan geride olma riskini artırabilir (Yaşar, 2006). Ayrıca, yoksulluk kültürünün çocukların sosyal ve duygusal gelişimini etkilediği unutulmamalıdır. Ekonomik belirsizlik ve ailenin yaşadığı stres, çocukların duygusal refahını olumsuz yönde etkileyebilir. Bu da öğrenme başarısı ve motivasyon üzerinde olumsuz etkilere yol açabilir. Özellikle yoksulluk kültürünün çocukların eğitim yaşantılarına ve gelişim alanları üzerindeki etkisi, bu alanlarda daha fazla derinlemesine bir anlayışa duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Bu bağlamda, yoksulluk kültürünün öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki spesifik etkilerini daha ayrıntılı bir şekilde incelemek ve tanımlamak, eğitimdeki çeşitli göstergeler açısından oldukça önemlidir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma yoksulluk kültürünün çocukların gelişim alanları ve akademik başarısına etkisini yoksul annelerin deneyimlerine göre tanımlamayı, yorumlamayı ve onların baktığı yerden görerek anlamlandırmayı amaçladığı için, nitel araştırma geleneği içerisinde yer alan fenomenoloji modeliyle yürütülmüştür. Günlük hayatta sıkça duyulan, şahit olunan yoksulluk kültürü olgusunun çocuklar üzerindeki yansımalarının, anneler tarafından hangi sözcüklerle betimlendiğini, nasıl tecrübe edildiğiyle ilgili ortak yönleri anlayabilmek, açıklayabilmek için fenomenoloji modelinin uygun olacağı düşünülmüştür. Fenomonolojik çalışmaların yürütücüleri, birkaç kişinin bir fenomenle ilgili ortak deneyimlerinin tanımlanmasına odaklanırlar (Creswell, 2013: 77). Fenomenoloji kişilerin günlük deneyimlerinin şekillendirdiği algı ve anlamları sorgulayan, deneyimlerin gücüne atfettiği değerden güç alarak, var olan durumu geliştirici politika ve pratikler üretilmesine fayda sağlayan, psikoloji, sağlık, sosyal çalışmalar ve eğitim alanlarında sıkça kullanılan bir nitel araştırma desendir (Ersoy, 2019).

Araştırmanın problemi, yoksulluk kültürünün öğrencilerin gelişim alanları ve akademik yaşamları üzerindeki etkilerini evde, yakın çevresinde, okulda, hayatının her alanında hissedilen bir anne olmanın deneyimlerinin betimlenmesini gerektirdiği için fenomenoloji modeli tercih edilmiştir. Çalışmada, fenomenolojik felsefe ekolünün temsilcisi kabul edilen Edmund Husserl'in "fenomenoloji kuramsallaştırmadan görerek, aydınlatarak, anlam belirleyerek ve anlam ayrımı yaparak yol alır, karşılaştırır, bağlar, ilişkiye sokar, parçalarına böler, öğelerine ayırır" (Husserl, 2003:82-83) çıkarımı göz önüne alınmıştır. Ayrıca Husserl'in fenomeni tanımlama ve anlamını ortaya çıkarma anlayışının yanı sıra, katılımcı ifadelerinin yorumlanmasında Heidegger'in deneyimi yaşayan bireylerin tarihi, kültürü ve sosyal çevresi de bu yorumlamaya destek niteliğinde kullanılması anlayışına (Kıral, 2021) uygun hareket edilmiştir.

Araştırma Grubu

Homojen (benzeşik) örnekleme yöntemiyle seçilen çalışma grubu, 2022 yılı için belirlenen aylık net 4.253 TL'lik asgari ücretin altında gelire yaşayan haneler arasından Zonguldak ili Çaycuma ilçesi genelindeki okul yöneticilerinin bilgilerine başvurularak seçilen 10 gönüllü anneden oluşmaktadır. Creswell (2013:150) fenomenolojik araştırmalarda katılımcıların belirlenmesinde bireylerin araştırılan fenomenle ilgili yaşanmış deneyimlerinin olmasını ve deneyimlerini açık bir dille ifade edebilmelerinin önemli olduğunu, aksi halde bireylerin birbirinden farklı karakteristik özelliklerinin araştırmacının ortak deneyim ve temalara ulaşmasını zorlaştıracaklarını söylemiştir. Fenomenolojik araştırma geleneğinde, bir grubun fenomene ilişkin ortak deneyimlerine ulaşılmak istendiğinde benzeşik (homojen) örneklemeden yararlanılabilir (Ersoy, 2019) ve sayıları 2 ile 25 arasında olabilen homojen katılımcılarla yürütülen bir çalışma, katılımcıların fenomenle ilgili yaşadıkları deneyimlere ait genel algılarının daha iyi resmedilip anlaşılmasını sağlamaktadır (Kıral, 2021).

Benzer alt sosyoekonomik düzeyde ve benzer deneyimler yaşamış annelerle çalışmayı gerektiren bu araştırmadaki katılımcı sayısının on kişiyle sınırlandırılmasının nedeni, veri toplama aşamasındaki onuncu görüşmenin sonunda geniş bir veri setine ulaşılması ve katılımcıların görüşme sorularına birbirine yakın cevaplar verdiğinin gözlemlenmesidir. Yoksulluk kültürünün öğrencilerin gelişim alanları ve akademik yaşamları üzerindeki etkileri fenomeninin araştırıldığı bu çalışmanın katılımcıları yoksulluk ve yoksulluk kültürünü deneyimlemiş annelerdir. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılarla İlgili Demografik Bilgiler

Rumuz	Yaşı	Çocuk Sayısı	Eğitim durumu	Eşinin eğitim durumu	Aylık gelir (TL)	Ev sahibi / kiracı	Isınma	Çocukların Kendi Odası
Elif	37	3	İlkokul terk	İlkokul	300	Kira	Sobalı	Yok
Şehriban	28	5	İlkokul terk	Ortaokul	-	Kira	Sobalı	Yok
Fadime	36	4	İlkokul	İlkokul	-	Ev sahibi	Sobalı	Yok
Hayriye	48	3	İlkokul	İlkokul	-	Ev sahibi	Sobalı	Yok
Ayşe	29	2	Ortaokul	Ortaokul	1800	Ev sahibi	Sobalı	Yok
Gül	29	4	İlkokul terk	İlkokul	-	Kira	Sobalı	Yok
Nurgül	35	5	Okuryazar değil	Okuryazar değil	-	Akraba yanında	Sobalı	Yok
Nuran	39	1	İlkokul	İlkokul	4000	Ev sahibi	Sobalı	Yok
Meral	38	3	İlkokul	İlkokul	-	Kira	Sobalı	Yok
Remziye	41	2	İlkokul	Ortaokul	-	Ev sahibi	Kalorifer	Var

Tablo 1'de, araştırmaya katılan kişilere gerçek isminin dışında bir takma isim (rumuz) verilmiştir. Katılımcıların yaşları 28 ile 48, çocuk sayısı ise bir ile beş arasında değişmektedir. Katılımcılardan biri hiç okula gitmediğini, okuyup yazamadığını ifade etmiş, üçü ilkokul ikinci veya üçüncü sınıftayken okulu bırakmış olup, beş tanesi ilkokul mezunu bir tanesi ise ortaokul mezunudur. Eşlerinin eğitim durumlarına bakıldığında eşlerden birinin hiç okula gitmediği ve okuma yazmayı bilmediği görülmektedir. Katılımcıların beş tanesi ilkokul, üç tanesi ortaokul mezunudur. Elif kod adlı katılımcı (K1) daha önce iki evlilik yapmış hâlihazırda bekâr bir anne olarak yaşamaktadır.

Katılımcıların yedi tanesi aylık sabit bir gelirleri olmadığını söylemiş, diğerlerinin gelir durumları ise 300 TL ile 4000 TL arasında değişmektedir.

Dokuz katılımcı sobalı evde bir katılımcı kaloriferli evde yaşamaktadır. Katılımcılardan beş tanesi aile büyükleri tarafından yaptırılan evlerde, dört tanesi kirada biri ise uygun kiralık bir ev bulana kadar akrabalarının yanında yaşamaktadır. Yalnız bir katılımcı çocuklarının kendisine ait bir odası olduğunu diğerleri ise olmadığını beyan etmişlerdir. Katılımcı annelerden ikisi Güneydoğu'dan göç etmiş, ailesiyle birlikte derme çatma eski yapıların bulunduğu kenar mahallede yaşamakta, diğer bir anne Roman vatandaşıdır. Diğer katılımcılar ilçedeki belde ve köylerde yaşamaktadır. Evlerinin kendilerine ait olduğunu beyan edenlerin hepsi aile büyüklerine ait konutlardaki kendilerine ayrılmış alanlarda ikamet etmekte, eşleri ya da kendilerinin üstünde kayıtlı hiçbir taşınmazları bulunmamakta, hepsi sabit olmayan ya da asgari ücretin altındaki gelire geçimlerini sürdürmektedir.

Veri Toplama Araçları

Yoksulluk kültürünün öğrenciler üzerindeki etkilerini annelerin söylemleri ışığında farklı açılardan ortaya koyabilmek niyetiyle, fenomenolojik çalışmalarda genel olarak tercih edilen yarı yapılandırılmış görüşme formunun kullanılması tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular araştırma fenomenini, yani yoksulluk kültürünün öğrencilerin akademik yaşantıları ve gelişimleri üzerindeki etkisini, geliştiği ortam ve koşullar açısından açıklayabilecek açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Soruların oluşturulması ve görüşme formunun hazırlanması sürecinde eğitim ve sosyoloji alanlarından birer uzmanın desteğine başvurulmuştur. Katılımcılara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

1. Maddi açıdan ailenizin durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Maddi sıkıntınız var mıdır? Varsa maddi sıkıntılarınızı gidermek için başvurduğunuz çözüm yolları nelerdir?
  - 1.1. Kendinizi yoksul olarak görüyor musunuz? Neden?
  - 1.2. Kendinizi yoksul olarak görüyorsanız bu hayatınıza nasıl yansıyor?
2. Çocuklarınızın okul hayatlarında ne gibi zorluklar yaşadınız?
  - 2.1. Çocuklarınızın okul hayatında, arkadaş çevreleri, öğretmenleri ile ilişkileri nasıldır?
  - 2.2. Çocuklarınızın yoksulluktan dolayı arkadaşları sorunları oldu mu?
  - 2.3. Yoksulluğun çocuklarınızın okul hayatını nasıl etkiledi? Bazı örnekler verir misiniz?
3. Çocuğunuzun okul başarısının artması için neler yapıyorsunuz? Çocuklarınızla birlikte yaptığımız etkinlikler nelerdir?
  - 3.1. Bir anne olarak yapabildikleriniz nelerdir?
4. Kendiniz ve çocuklarınız için hayattan beklentileriniz nelerdir?

Verilerin Toplanması

Araştırmayla ilgili verilerin toplanmasında katılımcılarla ilgili demografik genel bilgileri de içeren yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Formdaki bilgiler sözel olarak katılımcılara yöneltilmiş ve cevaplar araştırmacı tarafından formlara işlenmiştir. Araştırma için etik izin Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 27.01.2022 tarih ve 2022/6 sayılı kararı ile alınmıştır. 2022 yılı Mart ayında başlatılan görüşmelerde, katılımcıların uygun olduğu gün ve zaman dilimleri göz önünde bulundurularak önceden randevu alınmıştır. Görüşme formundaki açık

uçlu sorular eşliğinde yürütülen mülakatlar, 55 dakika ile 90 dakika arasında zaman dilimi içerisinde bir defada gerçekleştirilmiştir. Görüşmede sorulan sorular katılımcıların anlama ve algılama düzeyleri de gözlemlenerek mümkün olduğunca kolay ve sade şekilde tasarlanarak sorulmuştur. Kimi katılımcıların bazı sorulara tüm çabalara rağmen net ve tatmin edici cevaplar vermemesi gibi durumlarda diğer sorulara geçilmiştir. Katılımcıların soruları tam anlamadığı zamanlarda araştırmacı sormak istediği soruya ilişkin çeşitli açıklamalar yapmış, gündelik hayattan çeşitli örnekler sunmuştur. Görüşmelerde ve verilerin toplanmasında hem ses kaydı alınmış ve aynı zamanda saha notları tutulmuş, çeşitli fotoğraflar katılımcıların izniyle çekilmiştir. Bütün anlatılar hızlı bir şekilde yazıya dökülmüş, gözlemlerin ve sözel olmayan tepkilerin unutulmaması adına araştırmacı tarafından görüşme biter bitmez bilgisayar ortamında Word dosyasına aktarılmıştır. Katılımcılara araştırmacının herhangi bir aşamasında isterlerse görüşmeyi sonlandırabilecekleri, cevaplamak istemedikleri sorular olması halinde ilgili soruları cevaplamadan diğerine geçebilecekleri bilgisi sunulmuştur.

Verilerin Analizi

Yoksulluğu, yoksulluk kültürünü deneyimlemiş katılımcı annelerle yapılan görüşmeler sonucu elde edilen “geçmiş zamana yüklenen önemi, şimdiki zamana ait değeri ve gelecek zamana dair niyetleri taşıyan anlatsal açıklamalar” (Connelly ve Clandinin, 1990), katılımcıların olguya yükledikleri anlamlar, yorumlayıcı fenomenoloji yaklaşımıyla analiz edilmiştir. Yorumlayıcı fenomenolojik analiz araştırmacılarının fenomenolojik metotların beş temel özelliğini dikkate aldığını söyleyen Gill (2014) bunları, fenomenoloji felsefesinin ortak temeli, bireysel deneyimlerin anlamını keşfetmeye yönelik üst düzey bir ilgi, deneyim sahibi bireyin bakış açısından fenomeni kavramaya çalışma, homojen örneklem seçimi ve tematik analizlerin kullanımı şeklinde sıralamaktadır (Keskin vd., 2021). Verilerin analizine geçilmeden önce katılımcılarla yapılan görüşmelere ait bütün kayıtlar bilgisayarda Word dosyasına aktarılmış ve tamamı birkaç kez okunmuştur. Görüşme formundaki sorular Word dosyasına yazılmış ve altlarına tüm katılımcıların yanıtları yazılmıştır. Benzer özellikteki yanıtlar metin vurgu rengiyle işaretlenmiş, araştırma problemine cevap olabilecek temel bilgilere ait kodlar oluşturulmuştur. Katılımcıların aynı sorudaki yanıtlarına göre oluşturulan kodlar birkaç kez okunarak birbiriyle ilişkili kavramlar gruplandırılmış, verileri çok yönlü bir bakış açısıyla yansıtan, tanımlanmasını, sınıflandırmasını ve yorumlanmasını kolaylaştıran temalara ulaşılmıştır. Mevcut verilerin temalarla uyumu tekrar gözden geçirilmiştir. Katılımcıların deneyimleri içinde buldukları durum bağlamında değerlendirilmiş (Keskin vd. 2021) ve yorumlanmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın verilerinden ve katılımcıların anlatılarından “Kadın Yoksulluğu ve Gündelik Hayata Yansımaları, Kadınların Yoksullukla Mücadelede Kullandıkları Çözüm Yolları, Annelerin Deneyimlerine Göre Yoksulluk ve Eğitim, İçselleştirilmiş Yoksulluk Kültürü ve Eğitim” temaları oluşturulmuştur. Temalardan hareketle oluşan başlıkların altında, son yıllarda özellikle kadınlar ve hane içi ilişkiler bileşeniyle incelenen yoksulluğun katılımcı kadınların; gündelik hayatlarına yanı sıra

çocuklarının eğitim hayatlarına nasıl yansıdığını, pedagojik pratikleri ve okul temelli etkinlikleri nasıl etkilediği ve bu etkilerde annelerin ne tür stratejiler ürettiği, irdelenmiştir.

Kadın Yoksulluğu ve Gündelik Hayata Yansımaları: Kanksamak, Kanaatkârlık, Çaresizlik ve Dışlanma

Hiç şüphe yoktur ki hem Türkiye’de hem de farklı ülkelerde yoksulluğun en derinden etkilediği kesim kadınlar ve çocuklardır. Özellikle erkek egemen toplumlarda kadının toplumsal statüsünün zayıf olması, çok çocukluluk, düşük eğitim düzeyi ve nitelikli iş gücünden mahrumiyet yoksullukla birleşince hem kadınlar hem de çocuklar için oldukça olumsuz bir tablo ortaya çıkmaktadır. Sosyal adaletin tam sağlanamaması ve refahın adil bölüşümündeki toplumsal sınıf ayrımı, beraberinde yoksulluğun etkilerini daha derin şekilde hissettirmektedir. Yoksulluğun kırsal ve kentsel görünümleri farklı olsa da kentsel yoksulluğun etkileri kentin yaşam şartlarından kaynaklı olarak daha derin olabilmektedir. Karşılanamayan temel ihtiyaçlar, çocukların beklenti ve isteklerine cevap verilememesi ve gelecek beklentisinin gittikçe zayıflaması kent yoksulluğunu özellikle kırılgan gruplar üzerinde daha da fazla hissettirmektedir. Yoksulluk beraberinde sosyal dışlanma ya da suça bulaşma gibi sonuçlar da üretebilmektedir.

Araştırmaya katılan kadınların tamamı Türkiye ölçeğinde hesaplanmış yoksulluk hatta açlık sınırının altında bir gelire yaşamalarına rağmen subjektif yoksulluk tanımına uygun şekilde kendilerini yoksul görmemekte ya da görmek istememektedir. Örneğin katılımcılardan Elif Hanım, “*Maddi sıkıntım var. Düzenli bir gelirim yok. Berbat bir hayatım var. Bazen yardım isteyince elin ayağın tutmuyor mu diyorlar. O yüzden yoksulum deyip de kendimi küçültemem*” diyerek tüm yoksulluğuna rağmen sosyal çevresine karşı bir duruş sergileyerek öznel yoksulluk tanımına uygun şekilde kendini betimlemektedir. Yoksulluk derinlemesine yaşansa da beraberinde bir kanaatkarlık da oluşturabilmektedir. Geleneksel yapının ya da dini yaşantıların beslediği kanaatkarlık katılımcıların kendini tanımlama şeklini de etkilemektedir. Örneğin, katılımcılardan Hayriye Hanım’ın “*Ucu ucuna denk getirerek yaşıyoruz. Maddi açıdan durumumuz yeterli gibi duruyor. Manevi açıdan da huzurluyuz o yüzden yoksuluz diyemem hocam. Durumu bizden daha kötü olanlar, evi olmayıp kirada oturanlar var çünkü*” ifadeleri bu yönde ele alınabilir. Sosyal çevre ile yapılan karşılaştırmalar sonucu sahip olunan yaşantı biçiminin kanaatkârlığı ürettiği ve kendilerinden daha yoksun durumda olanlara göre durumlarını “iyi” olarak tanımladıkları görülmektedir.

Hayatın herkes için aynı şartlar oluşturamaması, imkân ve fırsatların eşit dağılmaması yoksulların kalbinde ümitsiz yaralar açmaktadır. Araştırmaya katılan kadınların kendilerini içlerinde buldukları yoksulluk girdabından kurtarmanın zor olduğunu telakki etmiş ve bunu içselleştirmiş olmalarının yanı sıra, çocuklarının da bu girdapta sıkışıp kalmasının verdiği sıkıntı kalplerindeki yarayı daha da derinleştirmektedir. Farklı anlatımla yoksulluğu deneyimleyen kadınlar bunun olumsuz etkilerinin kendilerinden çok, çocuklarının hayatları üzerindeki yansımalarından endişe duymaktadırlar. Katılımcılardan Gül Hanım’ın “*Sıkıntılı hissediyorum. Her istediğimi alamıyorum.*”

Çocuklarının her istediğini alamıyorum her insan gibi alamıyorum.” sözleri bu yönde ele alınabilir. Gücünü yetirememenin, çare bulamamanın ve çocukların ihtiyaçlarını karşılayamamanın vermiş olduğu derin üzüntü kadınları yıpratmaktadır. Yoksulluğu dışlanma, çaresizlik, ötekileştirilme ve kabul görmeme ile eş değer gören Meral Hanım ise içinde bulunmuş olduğu durumdan hayli mağdurdur. Hayat şartlarının zorluğunun yanı sıra sosyal çevrenin baskısı, kullandıkları sözler ve sergiledikleri davranışların da yoksulluk kadar sıkıntı verdiği ve yaralayıcı olduğu aşağıdaki sözlerden anlaşılmaktadır:

Maddi açıdan kendimi çok yoksul çaresiz görüyorum. Yoksulluk çaresizliktir, başkasına muhtaç olmaktır. Hayatın içinde kayboluyorum, çabaladıkça çıkamıyorum, çıkmaza düşüyorum. Elime bir 100 lira geçse mutlu oluyorum, çocuklarımın iki günlük ihtiyaçlarını karşıladım diye ya da kendimi kandırıyorum, öyle avutuyorum, düşmüşüz biz artık. Kendimi aşağılanıyor gibi hissediyorum. Kimseye güvenim yok. Herkes istediğini yapıyor, ben niye yapamıyorum diyorum. Yolda yürürken sanki herkes bana bakıyor, beni küçümsüyor diye başım yerde geziyorum. En kötüsü de dışardan eleştiri almak. Bu aşağılamaları, eleştirmeleri duydukça yıpranıyorsun.

Yukarıdaki sözler yoksulluğun kadınlar açısından salt bir ekonomik sorun olmanın ötesinden toplumsal ve kültürel bir sorun olduğunu da göstermektedir. Kendini toplumun diğer üyelerinden statü olarak düşük görmek, dışlandığı vehmine kapılmak ya da hakikaten dışlanmak, aile bireylerini müreffeh bir hayat içinde yaşatamamanın vermiş olduğu psikolojik huzursuzluk yoksulluğun ürettiği sancılar içerisinde sıralanabilir.

Kadınların Yoksullukla Mücadelede Kullandıkları Çözüm Yolları: Dayanışma Ağları, İdare Etme, Sabırlı Olma

Araştırmaya katılan kadınların gündelik hayatları içerisinde yoksulluk çok büyük bir etki oluşturmaktadır. Ancak yoksulluğu ya daha az görünür hale getirmek ya da hissedilme düzeyini azaltmak için kadınların bazı çözüm yolları üretmeye çabaladıkları görülmektedir. Özellikle çocukların bu konuda daha az etkilenmesi konusunda ortaya konulan mücadele oldukça önemlidir. Yoksulluk beraberinde bir dayanışma ağı da oluşturmaktadır. Öncelikle yakın çevreden başlamak üzere kadınların kendilerine destek olacak kişilerle kurdukları dayanışma ilişkisi yoksulluğun etkilerini kısmen de olsa hafifletmektedir. Çocukların karşılanamayan masrafları ve beklentilerinin yoksul kadınlarda oluşturduğu psikolojik yük ise oldukça sıkıntı verici boyutta olabilmektedir. Örneğin Elif Hanım'ın aşağıdaki ifadeleri bu anlamda değerlendirilebilir:

Annemden istiyorum. Büyük kızıma da annem bakıyor. Onun yükünü aldı benden. Bol bol alışveriş yapıp borçlanmam. Gücümün yettiğini alırım. Gücüm yettiği kadarının hayalini kurarım. Sosyal yardım aldığımında çocuklar hasta olur, okulda bir ihtiyaçları çıkar diye hep bir kenara 100 lira koyarım. Olur, olmaz heveslerim yoktur zaten. Alışveriş yapmayı sevmem, unuttum zaten kendim için alışveriş yapmayı, kıyafet almayı. Bir şekilde yaşıyoruz işte hocam. Yemek yapmıyorum. Yağ, şeker, salça her şey çok para tutuyor. Bazen yağı küçük şişeye alıyorum. Simit poğaçaya alıyorum kahvaltı yapıyoruz. Komşular çocuklara acıyor herhalde, yemek getiriyorlar sık sık. Çalışmıyorum küçük çocuğumu bırakacak kimsem yok.

Yoksulluk kadınların hayatlarında “idareli” olmayı birinci planda tutsa da bu durumun sürdürülebilir olduğunu söylemek pek doğru olmaz. Kendinden ve ihtiyaçlarından kısarak çocuklarını incelemek

en önemli üretilen strateji olarak görülmektedir. Temel ihtiyaçları bile kısıntı ile karşılamak oldukça zor bir hayat mücadelesi içinde olduklarını göstermektedir. Yetersiz gelirin ve karşılanamayan giderlerin bir borç döngüsü oluşturduğu da muhakkaktır. Örneğin, katılımcı kadınlardan Ayşe Hanım'ın aşağıdaki ifadelerinden yoksulluğun dayanışma ve yardımlaşma ile azaltılmaya çalışıldığı görülse de çocukların karşılanamayan ihtiyaçlarının hem kadınlarda hem de çocuklarda burukluk oluşturduğu da muhakkaktır:

N'apalım büyükbaş hayvan bakıyorum, sütünü peynir, yoğurt yapıyorum, kahvaltılık ihtiyacımızı karşılıyorum. Sosyal yardımlaşmaya başvurduk ama eşimin tarım sigortası çıktığı için siz sigortalısınız dediler yardım alamadık. Arada kayınpederim yardım ediyor bazen yağımızı şekerimizi yiyeceğimizi alıyor, geçinip gidiyoruz işte ne bileyim ki ben hocam. Çocuklar bir şey istediğinde yok dediğimizde artık seslerini çıkarmıyorlar. Varlığı, yokluğu bilen çocuklar oldular, anlıyorlar. Devletimiz sağ olsun servise para vermiyoruz. Elllerine harçlık veremiyoruz ama okuldan öğlen yemek veriyorlar, sorun etmiyorlar.

Ayşe Hanım'ın kendi çocukları için "*Varlığı, yokluğu bilen çocuklar oldular, anlıyorlar*" ifadesi yoksulluğun terbiyesinden geçirilmiş bir çocukluğu resmetse ve kendisi için "rahatlatıcı" bir sonuç gibi görünse de çocukların bu süreçte yaşadıkları psikolojik sorunlar ve travmalar uzun sürede etkilerini gösterebilmektedir. Ayrıca çocukların da mevcut durumu normalleştirmeleri de ayrı bir sorun olarak ele alınabilir. Dayanışma ve yardımlaşmanın yanı sıra ilgili kamu kurumlarına müracaat edilerek alınan desteklerin de en azından belirli bir etki oluşturduğu görülmektedir. Yoksulluğa karşı sabırlı olmak da üretilen diğer bir "baş etme" biçimidir. Garantisi ya da sürekliliği olmayan işlerde işgücü olarak çalışarak, gündelik kazançlarla günü kurtarmaya çaba göstermek de farklı bir yoldur. Meral Hanım'ın aşağıda alıntılanan ifadeleri bu bağlamda ele alınabilir:

Sabret, çocukların var diyorsun. Çocuklarım başkalarından aşağı olmasın, küçük düşmesin diye elimden geleni yapmaya çalışıyorum. Çabalıyorum, el işi yapıyorum, çocuk bakıyorum, fabrikalardan günlük iş alıyorum. Moralim bozuksa çocuklarıma hissettirmemek, onlardan saklamak için kendimi mutfağa kapatır, ağlarım, bazen de şarkı söylerim. Ortanca oğlum hissediyor ama. Anne babam işe gitti mi sen neden çok çalışıyorsun diye sorar sık sık. Odun kes, kömür getir, ev temizle, yemek yap, gece ikilere kadar çalışıp fabrikadan aldığım işi bitiriyor, ertesi gün teslim ediyorum.

Şehriban Hanım'ın aşağıda alıntılanan sözleri de borç sarmalının yanı sıra gündelik kazançlarla günü "idare etmenin" yollarının tercih edildiğini göstermektedir. Bununla birlikte sosyal çevrenin gözetiminden ve denetiminden dolayı farklı bir zorluğun da yoksul kadınların hayatlarının bir parçası olduğu yine aşağıdaki ifadelerden anlaşılmaktadır:

Borç alıyoruz arkadaşlardan aile büyüklerinden eşim havalara güneşli olduğunda babasının minibüsüyle kap-kacak satmaya gidiyor o getiriyor üç beş lira ne kazanırsa artık. Çocukların okul ihtiyaçları için öğretmenler yardım yapıyor. Önceden kaymakamlıktan yardım alıyordum. Şimdi alamıyorum. Adana'dan akrabalar arabalarıyla ziyarete geliyorlar, bunlar zenginler arabaları var diye şikâyet etmişler görenler. Kömür yardımını bile kesti kaymakamlık. Muhtara gittim. Tekrar başvurduğum gelecek inşallah. Odunu sağdan soldan çalı çırpı idare ediyoruz ama kömürsüz ısıtmıyor soba.

Annelerin Deneyimlerine Göre Yoksulluk ve Eğitim: Fırsat ve İmkân Eşitsizliği

Yoksulluğun pek çok yansıması, görünümü ve etkisi sayılabilir. Bunlar arasında şüphe yok ki eğitime olan etkileri ve eğitimdeki görünümleri daha büyük ve kalıcı sorunlar ortaya çıkartabilmektedir. Ailenin yoksulluğundan kaynaklı bir eğitim hayatının çocuklar için verimli olmaması eşitsizliğin yoksulluk temelli yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir. Eğitim hem ailenin sosyal ve kültürel sermayesinden hem de ekonomik sermayesinden etkilenen bir yapıya sahiptir. Ailenin eğitime verdiği önem, çocuklarının başarısı için yaptıkları mücadeleler ve ürettikleri stratejiler içinde buldukları şartların niteliği ile oldukça yakından ilgilidir. Yoksulluk kadınların hayatlarında olduğu kadar çocukların hayatlarında da derin ve kalıcı etkiler bırakabilmektedir. Gelişim ve öğrenmenin en hızlı olduğu dönemlerde fizyolojik ve biyolojik ihtiyaçları yeteri kadar karşılanamayan çocukların gelişim gerilikleri söz konusu olabilmektedir. Gelişim geriliğine bağlı olarak da öğrenme geriliği ya da öğrenme yoksulluğu söz konusu olabilmektedir. Akranlarına kıyasla çeşitli kaynaklardan ve imkânlardan yoksun olan çocukların okul yaşamlarındaki rekabetten geri kalmalarının ve akademik-sosyal gelişimden yeteri kadar yararlanamamasının en önemli sebeplerinden birisi yoksulluğun ortaya çıkardığı etkilerdir.

Yoksulluk kimileri için bazen sınıf atlamak ya da içinde bulunduğu durumdan bir an önce kurtulup daha iyi bir hayata kavuşmak için motivasyon sağlasa da kimileri için tam tersine olabilmektedir. Çocukların eğitim hayatlarında ailenin desteğini yeteri kadar görememesi, gittikleri okulların niteliğinin düşük olması, öğretmenlerin yeteri kadar ilgilenememesi, okul dışı öğrenme alanlarına erişememe gibi durumlarla birleşince ortaya çocukların akademik yaşantıları açısından pek de parlak olmayan bir manzara çıkmaktadır. Örneğin, katılımcılardan Nurgül Hanım'ın aşağıda alıntılanan ifadeleri bu yönde değerlendirilebilir:

Babasının yanında kalan oğlanlar okumadılar. Onlardan çok haberim olmadı. Görüşürmedi babaları. Kızım desen önce liseye gidiyordu yatılı. Orayı istemedi bıraktı açıktan okuyacağım dedi. Ben de bana gönül koymasın diye tamam dedim. Hayır desem kafası bozulur, gider karakola şikâyet eder, yuvaya gider zaten. Kabul etmekten başka çarem yok. Yuvaya gitmesin de. Açıktan okuyor da ümidim yok okumaz ders çalışmıyor. Sizin okulda okuyan oğlum birinci sınıfta hiç okula gitmedi. Korona başladı zaten ikinci döneminde. O okuldayken hiç arayan soran olmadı okuldan, niye gelmiyor diye. Rapor çıkarttım. Hafif zihinsel engelliydi. Uzaktan eğitim için internet bağlattım, borcunu ödeyemedim kapandı. Sizin okula başladı da (özel eğitim ikinci sınıfta geldi) okumayı öğrendi şükür. Okumuşluğum yok derslerine yardım edemiyorum, eşimin de yok okuması ilkokulu bitirmiş ama bilmiyor okuma yazmayı. Okul ihtiyaçlarını ucuz yerden borca alıyorum. Kimisi eksik, kimisi tam, idare ediyorum.

Covid-19 salgını ile ortaya çıkan uzaktan eğitim imkânlarından yoksulluktan kaynaklı yararlanamama ve oğlunun engellilik durumu farklı bir dezavantaj olarak yoksul kadınların çocuklarının eğitim hayatlarında yer almış görünmektedir. Diğer bir ifadeyle yoksulluk sanki diğer dezavantajlı durumları da beraberinde üretmiş ya da kendine çekmiş gibi görünmektedir. Fadime Hanım'ın benzer tecrübesi ve aşağıda alıntılanan cümleleri çocuklarının yoksullukla birlikte akademik ilerlemenin niçin zor olduğuna dair ifadeler içermektedir:

Okul ihtiyaçlarını tam karşılayamıyorum, güzel beslenmeler koyamıyorum yanlarına, etini, ekmeğini abur cuburunu alamıyorum, harçlık veremiyorum. Yeni giysiler

alamıyorum. Elimize para geçtikçe azar azar almaya çalışıyorum, kalemini silgisini, boyasını. Yoksul olmasaydım daha başarılı olurlardı düzenli olurdu her şeyleri.

Yoksulluk ve yoksunluk akademik ya da diğer alanlardaki başarıyı sınırlayıcı ya da engelleyici bir faktör olsa da kimi kadınlar ve çocukları için aşılabilir bir engel olarak da görülmektedir. Remziye Hanım'ın anlatısında kendi yoksulluğu ve okur-yazar olmayışına rağmen çocukları için verdiği mücadele oldukça net şekilde ifade edilmiştir. Remziye Hanım'ın anlatısındaki yaşanmışlık yoksulluğun kendi hayatı ve çocuklarının hayatındaki dönüşümü de resmetmektedir. Örneğin anlatının ilk kısmında Remziye Hanım'ın çocukları ile beraber yaptığı mücadelenin bir kısmı yer almaktadır:

Ne kadar üzgün olsam da onlara yansıtılmak için hep çabaladım. Kafalarına takarlar derslerine yansır diye. Büyük kızım ilkokula başladığında okuma yazmayı onunla beraber tekrar öğrendim. Büyüğün ilkokul öğretmeni planlı olsun, çalışma planı yapsın daha başarılı olur demişti. Ben de o alışkanlığı kazandırdım ikisine de. Yemeklerini yerler biraz dinlenip odalarına geçerlerdi ders çalışmak için. Ben de onların odasına gider kitap okurdum. Hiçbir zaman onlar ders çalışırken oturup televizyon izlemedim. Kafaları dağılmasın, televizyon izlemeye heves etmesinler.

Yoksul kadınların çocuklarının eğitimi için göze aldıkları fedakârlıklar son derece önemli kabul edilmelidir. Kısıtlı imkânlarına rağmen ellerinde bulunanlar ölçüsünde çocuklarının ilerlemesi ve başarılı olması için ortaya koydukları çaba kayda değerdir. Ekonomik, sosyal ve kültürel sermayeden mahrum olsalar da bazı kadınların kendi çocuklarını eğitim aracılığı ile daha ileri bir noktaya taşıma gayreti yani sınıfsal bir hareketlilik yaşatma amacı söz konusudur. Örneğin Remziye Hanım'ın aşağıda alıntılanan ifadeleri bu durumuna oldukça iyi bir örnek teşkil etmektedir:

Kızlarımın ikisini de tekvando kursuna gönderdim ben hocam. Hocaya süt, tereyağı, peynir verdim. Kurs parası bile almadı hocaları bir süre. Madalyaları bile var ikisinin de. İkinci sene hoca kurstan ayrıldı, yol parasını denkleştiremedik, masraflarını karşılayamadık devam edemediler. Onları okul hayatlarında hiçbir şeyden geri bırakmadım. Gözleri dışarda olmasın, arsız, görgüsüz olmasınlar diye. Ben çok çabaladım evet ama onların da içlerinden gelmeseydi, içlerinde olmasaydı başarılı olamazlardı. Büyük kızım hep hedef koymak lazım der. Hedef koyunca daha rahat ve çok çalışıyormuş.

Yoksulluğun ekonomik boyutu olduğu kadar çocuklar açısından dışlanma ve damgalanma boyutu da son derece büyük bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Okul hayatlarında yeterli sosyal desteği ve ilgiyi göremeyen çocukların akranları tarafından dışlanması, küçümsenmesi ve bazı damgalar etrafında tanımlanması derin travmalar oluşturacak boyuttadır. Şehriban Hanım'ın şu sözleri bu duruma net bir örnek oluşturmaktadır: *“Çocuklar bazen arkadaşlarıyla tartışıyorlar. Kızımın bir iki arkadaşı var onlar da bizim akraba çevresinden. Buradakiler bizim çocukları fazla içlerine almıyorlar, konuşmuyorlar, bize çingene diyorlar, biz çingene değiliz ki. Öğretmenlerimiz iyi çocuklara karşı da anlayışlılar, ellerinden geleni yapıyorlar.”* Sosyal çevre tarafından dışlanmak ya da damgalanmak çocukların kendine ve ailesine olan saygısını da düşürebilecek bir etkiye de sahiptir.

Yoksulluk ve eğitimdeki sorunların farklı veçhelerini görünür hale getirmektedir. Ailenin içinde bulunduğu bu kırılma durumu, okulda diğer bazı veliler için de en ufak bir sorunda hedef olmalarına

yol açabilmektedir. Sosyoekonomik zayıflık okulda bir dışlanma pratiğini de bazı katılımcıların yaşantılarında ortaya koymaktadır. Aşağıda alıntılanan Nuran Hanım'ın ifadelerinde de bu durum anlaşılmaktadır. Yoksulluk ve çocukların-ailelerin diğer durumları bir araya geldiğinde diğer veliler için yoksullar "harcanabilir" hale gelebilmektedir:

Ailelerle fazla muhabbetim yok. Herkes kendi işinde gücünde. Çocuk yüzünden sınıftaki annelerle tartışıyoruz bazen. Çocuklar kavga ediyor ben de akşama kadar okulun çevresinde bekliyorum. Oğlumu kavga edip itip kakalamasınlar diye. O da velilerin gözüne batıyor. Çocuklarına sataşüyor diye aralarında imza toplayıp benim çocuğumu özel eğitime yollayacaklarmış. Yoksuluz diye değil de benim oğlum çok sinirli bazen arkadaşlarına vuruyor o yüzden istemiyorlar sınıfta.

Şehriban Hanım'ın yaşantısı ve anlatısı yoksulluk ve eğitim arasındaki derin bağı ve ilişkiyi, çocuklara yansımaları en net şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca kendi kültürel ve akademik sermayesinin düşüklüğünün de yoksullukla bir arada olmasının etkilerini katılımcının aşağıdaki sözlerinden anlamak mümkündür:

Derslerine yardım etmek isterdim. İlkokulu bitirebilseydim en basitinden küçük kız birinci sınıfta, ona yardım ederdim derslerinde. Ablasının da dersi oluyor her zaman yardım edemiyor ki. Tablet almak isterdim, bilgisayar almak isterdim. Büyük bir evim olsun çocuklar kendi odalarında sessiz yerde çalışsınlar isterdim. Kışın sobanın yandığı yere doluyoruz hepimiz. Televizyon var, ev kalabalık. Gürültüde çalışmıyor çocuklarım.

Bazı yoksul kadınların yaşantısından ve deneyimlerinden çocuklarının öğrenme geriliği içinde olduğu ya da engellilik hali bulunduğu görülmektedir. Hem yoksulluk hem de bu dezavantajlı durum bir arada olduğunda hissedilen sorun düzeyi de artmaktadır. Yoksul kadınların anlatıları çocuklarının girişimcilik, kendine güven, kendini ifade etme gibi bazı kişisel ve sosyal becerilerinin de geri kaldığını ortaya koymaktadır. Öğretmenleri ile olan ilişkisini de utangaçlıktan ve kendilerine olan güvenlerinin düşüklüğünden dolayı yeterince güçlendirememeleri de ayrı bir eşitsiz durum ortaya çıkarmaktadır. Doğuştan getirilen yetenek ve potansiyelin bu tür dezavantajlı durumlar yüzünden ortaya çıkarılmaması yoksul aile çocuklarının eşitsizliği daha derin yaşamasına yol açabilmektedir.

İçselleştirilmiş Yoksulluk Kültürü ve Eğitim

Yoksulluk araştırmaya katılan kadınlar açısından içselleştirilmiş ve kurtulması zor olan bir duruma dönüşmüş durumdadır. Yoksulluk ve oluşturduğu kültür hem kadınların hem de çocuklarının hayatını şekillendirici bir etki oluşturmuştur. Gündelik hayattaki pratikler kadar eğitim hayatındaki pratiklerde de yoksulluğun ve yoksulluk kültürünün derin izlerini görmek mümkündür. Yoksulluk kültürü dünyayı ve sosyal çevreyi dar bir çerçevede ele almayı, hayattan fazla beklenti içine girmemeyi, kendinden çok çocukları için beklenti içine girmeyi âdeta zorunlu kılmıştır.

Yoksulluk kültürünün bir sonucu olarak uysal ve mahcup yetiştirilmiş çocuklar, eğitimde atılım gösteremeyen öğrenciler söz konusu olmaktadır. Çocukların içinde yetişmiş olduğu yoksulluk kültürü ilk sosyalleşme deneyimlerini de etkilemektedir ve okulla-öğretmenle ya da dış dünyayla olan bağı bu habitus üzerinden şekillendirmektedir. Aile içi yaşantıları şekillendiren yoksulluk kültürü aynı

zamanda akademik yaşantıları da doğrudan etkilediğinden dolayı bu kültürün etkisiyle eğitim süreçleri de şekil almaktadır. Çocuklarına yönelik kadınların beklenti ve hayalleri de yoksulluk kültürünün etkisiyle “bir an önce” kendilerinin yaşadığı kaderden kurtulmaları ve eğitim aracılığı ile sınıfsal bir hareketlilik yaşamaları yönündedir. Örneğin Hayriye Hanım’ın aşağıda alıntılanan ifadeleri yoksulluk kültürü ve eğitim arasındaki ilişkiyi net bir şekilde ortaya koymaktadır:

Herkesin kızları kıyafet ister. Benimkiler kitap. Kitapla yatar, kitapla kalkarlar. Herkesin kızları TV izler, internetlerde kıyafet bakar. Benimkiler de bütün üniversitelerin tıp fakültelerini incelerler. Benim giyim kuşamla işim yok. Kızlarım doysun her şeye. Hevesleri kalmamın hiçbir şeyde. Bir gün sadece birbirimize ayıracak, eğlenecek kadar masrafın altından bile kalkamayız ki. Diyelim o kadar param var gene harcamazdım herhalde. Kızlarım için ayırırdım bir kenara. Benim en büyük hayalim ne biliyor musun hocam? Ben hayattayken kızlarım okusunlar. Hayallerini gerçekleştirip doktor olsunlar.

Yoksulluk kültürü beraberinde eğitimle birlikte bir sınıf atlama ve toplumda kabul gören statüsü yüksek bir işe kavuşarak “makûs talihi” yenme, kaderin kendileri için ördüğü ağlardan kurtulma hayali de oluşturmaktadır. Eğitim alt toplumsal sınıflar için bir kaldıraç işlevi görmektedir, yani sınıfsal hareketliliğin yukarı yönlü değişiminde eğitim güçlü bir etki ve beklenti de oluşturmaktadır. Remziye Hanım’ın aşağıda alıntılanan ifadeleri yoksulluk kültürünün eğitimdeki yansımalarını ve çocuklarını yetiştirme biçimlerini doğrudan görmememize yardımcı olmaktadır:

Kızlarımın arkadaşlarının aileleriyle tanıştım hep toplantılarda. Kızlarım parasızlığı hissettirmemek için elimden geleni yapıyorum. Çok yakın arkadaşlarıyla tanıştım. Onlara uygunlar mı değil mi, şımarıklar mı, bizim ailemiz gibiler mi bilmem lazım. Çok zengin olanlara yaklaşmayın derim. Uyum sağlayamazlar çünkü kızlarım onlara. Onlar şımarık olur, onlarda olana heves ederler diye. Bizim gibi ailelerin çocuklarıyla samimiler zaten kızlarım. Ondan uzak dur dedim. Zengin kızlara özenip şımarımsınlar.

Yoksulluk kültürü bir tevekkül, kadercilik ya da kendiyle ilgili bir beklenti içine girememe kültürü de oluşturmaktadır. Var olanı kanıksama, şartları değiştiremeyeceğine dönük çaresizlik düşüncesi de yoksulluk kültürü ile ortaya çıkmaktadır. Sosyal çevreden ya da ilgili devlet kurumlarından desteği yeteri kadar alamayan, kendi imkanlarıyla da içinde bulunduğu halden çıkmayacağını düşünen yoksul kadınlarda bu kültür daha mistik ve teslimiyetçi bir kimliğe dönüşmektedir. Örneğin, Nurgül Hanım’ın aşağıda sunulan ifadeleri bu yönde ele alınabilir:

Yaşım otuz beş ben bu yaştan sonra kendim için değil çocuklarım için istiyorum. Çocuklarımın istediğini alamıyorum ya o çok fena bir şey hocam. Ne cüzdanım elimde gezdim. Ne de cüzdanımda iki lira gezdirebildim ben hocam. Eksik hiç bitmiyor. Paran olmayınca birikiyor, daha da çoğalıyor. Daima Allah diyorum. Kul vermiyor Allah’tan istiyorum. Yeni giysileri olmadı çocuklarımın. Arada okuldan siz giysi yardımı yapıyorsunuz. Ne seviniyor benim oğlum bir bilseniz. Ortanca oğlumu başkalarının çocuklarının eskileriyle, çöpten bulduğum kıyafetlerle büyüttüm.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Katılımcı annelerin öznel bakış açılarını, yaşanmışlıklarını özetleyen bu tanımlarda annelerin yoksulluğu çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamama, isteklerine yetişememe ve kendi çaresizliklerini çocuklarına da yaşatmış olmanın verdiği sıkıntılar üzerinden anlamlandırması, yoksulluğun maddi izleriyle birlikte toplumsal ve insani varoluşa dair kültürel nitelikleri de sunmaktadır. Yoksulluk kavramının görüngüsü Rahnema'nın (2009) da dediği gibi yukarıdan ve yerden bakışa göre değişmiş, katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucu gelinen noktaya, literatürdeki yoksulluğun anlamı alt üst olmuş, birbirinin içine geçmiş, çözülmez bir düğüme dönüşmüştür. Bauman'ın (1999) insanların, mevcut toplumda mutlu bir yaşamı ifade eden imkânların yokluğu, yaşamın sunduklarına ulaşamama ve mevcut hayat standartlarına erişememenin verdiği sıkıntıyla benlik saygısını yitirmesi şeklinde tanımladığı yoksulluk, katılımcıların ifadelerinde yoksulum deyip kendini küçültmemeye, ucu ucuna denk getirerek yaşadığı halde kendinden daha zor durumda olanları düşünüp haline şükrederek eriştiği manevi huzurla benlik saygısını kazanmaya doğru evrimleşmiştir.

Bora (2019) yoksulluğun nasıl yaşandığını anlamak için öncelikle haneye bakmak gerektiğini, hanedekilerin tümünü veya her birini farklı düzeyde mağdur eden koşulların böylelikle daha görünür olacağını ve yoksulların bu mağduriyetleri kendi lehlerine değiştirmek, hafifletmek için çözümler üreten toplumsal özneler olarak görülmesini sağlayacağını söylemektedir. Halihazırda bu çalışmada, yoksul anneleri mağdur eden güçlüklerle başa çıkmalarını sağlayan, geçimlerini kolaylaştıran stratejiler, annelerin yoksulluğa karşı geliştirdiği çözüm yollarına dair pek çok bulguya ulaşılmıştır. Erdoğan'ın (2019) dediği kendini tutma, sabretme, susma, itaatkâr görünme, sözünü sakınma, alçak gönüllülük, temiz kalplilik, kanaatkarlıkla bütünleştirerek anlamlandırdığı "idare etme sanatı", yoksulluk literatüründe sık sık bahsi geçen ve yoksullar için başat bir mücadele yöntemi olan geçinme stratejilerinden biri olarak nitelendirilebilir.

Katılımcıların anlatıları yoksulluğun hane içinde sosyal, ekonomik ve psikolojik yansımalarının en fazla çocukları etkilediğini, özellikle eğitim yaşamlarında aile, çevre, okul ortamı, akranların etkisi ya da çocuğun kendisinden kaynaklanan sorunlara neden olduğunu göstermektedir. Literatürdeki çeşitli araştırmalar yoksulluk gibi nedenlerle ortaya çıkan stresli hayatın insanların psikolojik sağlamlıklarını olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır (Gizir, 2007; Kararımak, 2006; Öz ve Yılmaz, 2009) Katılımcı annelerin ifadelerinde çocuklarının eğitim yaşantılarında karşılaştıkları güçlüklerle ilgili pek çok etkene vurgu yaptıkları bulunmuştur. Bunlar arasında eğitim seviyeleri düşük olduğu için ya da ev işlerinin yoğunluğundan dolayı çocuklarının ödevlerine yardım edememek, masraflı olduğu için okul öncesi eğitime gönderememek, çocukların derslere karşı ilgisizliği, okula gitmekteki isteksizliği, okulu bırakıp çalışmak istemesi ve çocukların okul arkadaşları ve aileler tarafından dışlanması sayılabilir.

Türkiye'deki öğrencilerin akademik başarısını etkileyen faktörlerin meta analizini yapan Sarıer (2016) bunları okuldan, aileden ve öğrencinin kendisinden kaynaklanan faktörler şeklinde

sınıflandırmış, etki büyüklüğüne göre okuldan kaynaklı faktörleri derse yönelik tutum, okul kültürü, öğretmen davranışları, okul müdürünün liderliği; aileden kaynaklı faktörler ailenin tutum ve davranışları, sosyoekonomik düzey, babanın eğitim düzeyi, ailenin eğitime katılımı, annenin eğitim düzeyi; öğrencinin kendinden kaynaklı faktörleri ise öz yeterlik algısı, öğrenci motivasyonu, benlik saygısı ve ders çalışma alışkanlığı şeklinde sıralamıştır.

Adaman ve Keyder (2005), okulun masraf kapısı olarak görülmesi, evdeki çalışma koşullarının olumsuz niteliği (küçük ev kalabalık aile), okul araç-gereçlerinin yetersizliği, çocukların çalıştırılması gibi etkenlerin öğrencilerin eğitim yaşantılarını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Akademik başarıyı etkileyen faktörlerin önemli bir bileşeni olan ebeveynlerin sosyoekonomik durumu ve kültürel yapısı kaynaklı etkenler bağlamında değerlendirildiğinde, katılımcı annelerin çocuklarının eğitim yaşamlarında karşılaştıkları güçlükler için söylemleri, yoksul hanelerde büyüyen çocukların akademik başarıya ulaşma hususunda karşı karşıya kaldığı dezavantajları resmetmektedir. Atmaca da (2019) benzer şekilde ailelerin çocukları yetiştirme sürecindeki eylemlerinin, yapılandırıcı etkinliklerin, birlikte gerçekleştirdikleri akademik faaliyetlerin, çocuklarına dair söylemlerin, kısaca çocukların içinde yaşadıkları sosyal çevre ve ailenin, onların genel bilişlerine ve habituslarına etki edecek güçte olduğunu vurgulamaktadır. Şengönül (2013), sosyoekonomik düzeyi düşük ebeveynlerin çocuklarını yetiştirme ve sosyalleştirmede daha az ilgi gösterdiklerini, çocuklarının günlük etkinliklerine daha az ilgi gösterebildiklerini, çabuk sinirlenebildiklerini, sert ve tutarsız olabildiklerini öne sürmektedir. Bu çalışmanın bulguları Şengönül'ün (2013) tespitlerini doğrulamaktadır.

Bu araştırmada yoksulluğun katılımcı kadınlar tarafından içselleştirildiği, kurtulması zor bir duruma dönüştüğü ve yoksulluğun oluşturduğu kültürün annelerin gündelik hayat pratiklerinde, çocuklarının eğitim yaşamında derin izler bıraktığı görülmektedir. Yoksulluğun şekillendirdiği karakter, mizaç ve habitusla eğitim-öğretim pratiklerine dahil olmaya çalışan çocukların kimisi için bu kültür bir tür motivasyon sağlayıcı faktör iken kimisi içinse etkili ve üretken bir kişilik geliştirmeyi engelleyen, okulla olan bağlılığı ve eğitim yoluyla hayatını değiştirebileceğine dair inancı zayıflatan, kimi zaman da tüketen bir hale gelmektedir. İlk defa Oscar Lewis (1959) tarafından tanımlanan yoksulluk kültürü kavramının, yine Lewis'in değerlendirmesi ışığında ekonomi, sosyoloji ve psikoloji disiplinleri penceresinden bakılacak olunursa (Akt. Türkdoğan, 1982) bu çalışmada deneyimleri, tutumları, düşünceleri, değer yargıları açısından pek çok benzerlikleri gözlenen katılımcıların, yaşam tarzlarının da benzer nitelikler taşıması yoksulluk kültürünün varlığına işaret etmektedir.

Yoksulluğun etkilerini derin şekilde yaşayan kadınların bir yandan da çocuklarının akademik yaşantılarına nüfuz edememeleri ve onların okul hayatlarını daha düzenli hale getirecek çalışmalar yapamamaları yoksulluğun eğitime olan en derin etkileri içerisinde sayılabilir. Yoksulluk beraberinde entelektüel, kültürel ve sosyal sermayeden de uzak kalmak anlamına gelmektedir. Okul başarısının gerisinde büyük ölçüde ebeveyn desteği ve ebeveynin sahip olduğu kültürel sermaye söz konusudur.

Görüşme yapılan kadınların hepsinin önceliğinde temel ihtiyaçları karşılayabilmek yer aldığından dolayı okul yaşantılarına dair olan kaygılar mecburen sonlara doğru itilmiş durumdadır. Bu durum, diğer bir bakış açısıyla yoksul kadınların kendi çocukları ile ilgili akademik yaşantıları büyük ölçüde okulun sorumluluğuna teslim ettiklerinin de göstergesidir. Yoksulluk kültürü büyük ölçüde yoksul kadınların kendi çocuklarının okul hayatını da kendi kaderlerine terk etmelerine yol açmış görünmektedir. Literatürde yoksulluğun ve kültürünün eğitimin çıktıları ve sonuçları üzerine olan etkilerinin yer aldığı çalışmalarda da benzer bulguların yer aldığı görülmektedir (Ladson-Billings, 2006, Chan ve Rueda, 1979; McDermott ve Vossoughi, 2020; Tuttle, 2009). Ancak bazı araştırmalarda ise yoksulluk kültürünün artık günümüzde düşünüldüğü kadar eğitimde etki oluşturmadığı da dile getirilmektedir (Rogalsky, 2009).

Yoksulluğu deneyimleyen annelerin, çocuklarının fiziksel gelişimlerini sağlıklı olarak tamamlayabilecekleri besin maddelerine ulaşmakta zorlandıkları ya da ulaşamadıklarını, bilişsel, duyuşsal gelişimlerini arttıran aktiviteleri (kitap okuma, birlikte oyun oynama, resim yapma) yerine getirmekte zorlandıkları, okul etkinliklerine katılım, eğitsel materyallere ulaşma, yüksek beklenti içinde olma gibi akademik başarıyı arttıran imkânlarla ve eğitim fırsatlarına ulaşamadıkları görülmektedir. Literatürde yer alan bazı araştırma bulguları da yoksulluğun özellikle çocukların her türlü gelişimini olumsuz etkilediğini ve yoksulluk riski altında bulunan çocukların akranlarına göre derin eşitsizlik yaşadığını ortaya koymaktadır (Hatun, 2002; Kurnaz, 2007; Yiğit vd., 2018).

Bu araştırma Zonguldak ili Çaycuma ilçesinde yaşayan 10 katılımcı annenin görüşme formundaki sorulara verdikleri cevaplara ilişkin anlatılarından hareketle ulaşılan bulgular, katılımcıların yaşadıkları ortamda yapılmış gözlemlerden edinilen izlenimler, araştırmacının literatür bilgisi ve tecrübesiyle sınırlıdır. Araştırmacının yoksul hanelerde daha uzun süreli etkileşim kuracak şekilde ve yoksulluğun gündelik hayatta hanelere ve hane içi ilişkilere yansımaları gözleme olanağının olmaması da ayrı bir sınırlılıktır. Öğretmen ve okul yöneticilerinden de bu bağlamda veri alınmaması çalışmayı sınırlandırmıştır.

Öneriler

- Sosyal adalete dayalı bir yönetim anlayışı ile özellikle yoksulların içinde bulunduğu dezavantajlı durumdan etkilenmemeleri için gerekli düzenlemeler yapılmalı ve yoksulluğun çocukların eğitim hakkını elinden almalarını azaltacak düzenlemelere gidilmelidir.
- Öğretmenler yoksul öğrencilerin bütün eğitim fırsatlarından eşit şekilde faydalanması için velilerle işbirliğini, katılımcılığı arttırarak velilerin öğrencilerin akademik başarısını yükseltecek güçlü yanlarını keşfetmeli, başarısızlıkların arkasında yatan sebepleri, zayıflıkları ortaya koymalıdır.
- Öğretmenler öğrencilerini, aile içi ortamlarını tanımalı, eğitim yaşantıları için risk oluşturan psikolojik, sosyolojik dezavantajları görebilmeli ve bunları azaltmanın yolunu araştırıp bilmelidir.

- Okul yönetimi ve öğretmenler, bireylerin sosyal duygusal, akademik ve kariyer gelişimlerini desteklemek amacıyla okullarda kurulan rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri komisyonun çalışmalarının planlanmasında velileri daha yakından tanımak için veli ziyaretlerini daha fazla önemseyebilir.
- Risk altındaki öğrencilerin karşı karşıya buldukları zorlukları anlamayı kolaylaştıran öğrenci tanıma anketleri daha sık uygulanmalı, ulaşılan veriler okul yönetimi ve öğretmenleriyle birlikte değerlendirilip neler yapılabileceği kararlaştırılabilir.
- Okul yöneticileri yakın çevresindeki yaygın eğitim merkezleriyle iletişime geçerek, yoksul annelerin rahatlıkla ulaşım sağlayabileceği yerlerde beceri eğitimleri veren kurs merkezlerinin açılmasında önder olabilir.
- Sonraki çalışmalarda öğretmen ve okul yöneticilerinden alınacak verilerin yanı sıra çocuklarla yapılacak görüşmeler ve okul içerisindeki gözlemler başka araştırmaları daha kapsamlı hale getirebilir.

KAYNAKÇA

- Abbak, E.C.G. (2023). *Kentsel yoksulluk bağlamında çocuk gözüyle yoksulluk ve yoksunluk algısı*. Yüksek Lisans Tezi (Tez No: 794924), Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2005). *Türkiye’de büyük kentlerin gecekondu ve çöküntü mahallelerinde yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanma* (Rapor No: 0155). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Aktan, C.C. ve Vural, İ. Y. (2002). Yoksulluk: terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri (Editör: C. Can Aktan). *Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak İş. ss. 39-69.
- Arabacı, R.Y. (2016). Görelî yoksulluk yaklaşımı ve Türkiye için uygunluğu. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(5), 1329-1343.
- Azolay, A. (2019, Ekim 17). *UNESCO Türkiye Millî Komisyonu*. Haziran 10, 2021 tarihinde <https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/370> adresinden alındı
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, tüketicilik ve yeni yoksullar* (Çev. Ümit Öktem). İstanbul: ONK Ajans.
- Bektaş, M., Kudubeş, A. ve Kudubeş, İ. (2017). Küreselleşmenin yarattığı yoksulluk:çocuk yoksulluğu. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 14, 79-85.
- Bora, A. (2019). Kadınlar ve hane: olmayanın nesini idare edeceksin? (Editör: Necmi Erdoğan). *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent yoksulluğunun toplumsal görünümleri* içinde (ss. 97-132). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Boratav, K. (2004). *Yeni dünya düzeni nereye?* Ankara: Pelin Ofset.
- Chan ve K.S. ve Rueda, R. (1979). Poverty and culture in education: Separate but equal. *Exceptional Children*, 45(6), 422-428.
- Coleman, J.S. (1966). *Equality of educational opportunity*. Washington: U.S. Government Printing.
- Creswell, J.W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri- beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Çev. Ed. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (1997). *İçimizdeki çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çalışkan, Ş. (2007). Eğitim işsizlik ve yoksulluk ilişkisi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7(13), 284-308.
- Çiftçi, C. ve Çağlar, A. (2014). Ailelerin sosyo-ekonomik özelliklerinin akademik başarı üzerindeki etkisi:Fakirlik kader midir? *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 155- 173.
- Doğan, İ. (2016). *Türk aile sosyolojisi tarih-gelenek modern zamanlar*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erdoğan, N. (2019). Yoksulluk üzerine. *Yoksulluk halleri Türkiye’de kent yoksulluğunun toplumsal görünümleri* (Editör: Necmi Erdoğan) içinde (ss. 29-95). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ersoy, A.F. (2019). Fenomenoloji (Editör: Ahmet Saban ve Ali Ersoy). *Eğitimde nitel araştırma desenleri* içinde (ss. 83-138). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Freire, P. (1991). *Ezilenlerin pedagojisi* (Çev. D. Hattatoğlu ve Erol Özbek). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji* (Çev. M. Ali Sarı). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gizir, C. (2007). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 113-121.
- Gürses, D. (2007). Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele politikaları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 59-74.
- Hatun, Ş. (2002). *Çocuk hakları sözleşmesinin 13. yılında yoksulluk ve çocuklar üzerindeki etkileri*. Ankara: Türk Tabipler Birliği.

- Hatun, Ş., Etiler, N. ve Gönüllü, E. (2003). Yoksulluk ve çocuklar üzerine etkileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 46, 251-260.
- Husserl, E. (2003). *Fenomenoloji üzerine beş ders* (Çev. Harun Tepe) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Işık, O. (2022). *Eşitsizlikler kitabı*. İstanbul: İletişim Yayınevi
- Kararımak, Ö. (2006). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 129-142.
- Keskin, H., Aksoy, Z. ve Fidan, S.Ş. (2021). Yönetim ve organizasyon araştırmalarında yorumlayıcı fenomenolojik analiz yönteminin kullanılması: Sistematik bir inceleme. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(4), 1437-1451.
- Kıral, B. (2021). Nitel araştırmada fenomenoloji deseni: Türleri ve araştırma süreci. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 92-103.
- Kurnaz, Ş. (2007). Çocuk yoksulluğu. *Aile ve Toplum*, 3(12), 47-55.
- Ladson-Billings, G. (2006). It's not the culture of poverty, it's the poverty of culture: The problem with teacher education. *Anthropology*, 37(2), 104-109. <https://doi.org/10.1525/aeq.2006.37.2.104>
- Lewis, O. (1966). The Culture of poverty. *Scientific American*, 215(4), 19-25.
- Martin, A.J. (2002). Motivation and academic resilience. *Australian Journal of Education*, 46, 34-49. <https://doi.org/10.1177/000494410204600104>
- McDermott, R. & Vossoughi, S. (2020). The culture of poverty, again. *Diaspora, Indigenous, and Minority Education*, 14(2), 60-69. <https://doi.org/10.1080/15595692.2020.1733960>
- Mayer, S.E. (1997). *What money can't buy?* USA: Harvard University Press.
- Öz, F. ve Yılmaz, E.B. (2009). Ruh sağlığının korunmasında önemli bir kavram: Psikolojik sağlamlık. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 16(3), 82-89.
- Öztürk, G. (2019). Çocuk işçiliği üzerine sosyolojik bir araştırma (Karaman örneği). Yüksek Lisans Tezi (Tez No:556153), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- Öztürk, M. ve Çetin, B.I. (2009). Dünyada ve Türkiye'de yoksulluk ve kadınlar. *Journal of Yasar University*, 3(11), 2670-2695.
- Rahnema, M. (2009). *Sefaletin yoksulluğu kovduğu bir dünya* (Çev. Şule Ünsaldı). Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı.
- Rogalsky, J. (2009). "Mythbusters": Dispelling the culture of poverty myth in the urban classroom, *Journal of Geography*, 108(4-5), 198-209. <https://doi.org/10.1080/00221340903344953>
- Sarıer, Y. (2016). Türkiye'de öğrenci başarısını etkileyen faktörler:bir meta analiz çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 609 - 627.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle kalkınma* (Çev. Yavuz Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Stiglitz, J.E. (2015). *Eşitsizliğin bedeli: Bugünün bölünmüş toplumu geleceğimizi nasıl tehlikeye atıyor?* (Çev. Ozan İşler). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şener, Ü. (2012). Kadın yoksulluğu. *Mülkiye Dergisi*, 36(4), 51-67.
- Şener, D.K. ve Ocağcı, A.F. (2014). Yoksulluğun çocuk sağlığı üzerinde çok boyutlu etkileri. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 13(1), 57-68
- Şengönül, T. (2013). Sosyal sınıfın boyutları olarak gelirin, eğitimin ve mesleğin ailelerdeki sosyalleştirme-eğitim süreçlerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 38(167), 128-143.
- Taş, Y. ve Özcan, S. (2012). Türkiye'de ve dünyada yoksulluk üzerine bir araştırma. *International Conference On Euracion Economies*, Almata/ Kazakistan.

- Tuttle, K.A. (2009). *The culture of poverty: How it affects middle school students*. Unpublished Master Thesis, Central Washington University: USA
- Türkdoğan, O. (1977). *Yoksulluk kültürü: Gecekonduların toplumsal yapısı*. İstanbul: Dede Korkut Yayınları.
- Yardım, M.S. (2009). Yoksulluk sınırı nasıl hesaplanır? *Toplum Hekimliği Bülteni*, 28(2), 28-29.
- Yaşar, M.R. (2016). Yoksulluk, akademik başarı ve kültürel sermaye ilişkisi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11) , 202-237.
- Yaşar, S. ve Taşar, M. O. (2019). Kavramsal olarak yoksulluk ve Türkiye’de yoksullukla mücadele politikalarının etkileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(38), 118-144.
- Yiğit, R., Üğücü, G. ve Kaya, S. (2018). Yoksulluk: Çocuk sağlığını tehdit eden bir durum. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(2), 83-98.